
СІДАШ Н.С.,
викладач, кафедра філософських
та гуманітарних дисциплін,
Інститут хімічних технологій,
м. Рубіжне Східноукраїнського
національного університету
імені Володимира Даля,
м. Кременна

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ШКІЛ АНОТАЦІЯ

У статті досліджується проблема розвитку системи підготовки майбутніх викладачів вищих шкіл і розглядається питання формування їх педагогічної свідомості. Особлива увага приділяється характеристиці етапів формування, становлення та розвитку педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл. На матеріалі вивчення філософської, психологічної та педагогічної літератури проаналізовано та узагальнено поняття «свідомість» та «педагогічна свідомість», а також з'ясовані етапи становлення педагогічної свідомості викладачів вищих шкіл.

Ключеві слова: свідомість, педагогічна свідомість, система підготовки, майбутні викладачі вищих шкіл, формування педагогічної свідомості, етапи становлення педагогічної свідомості.

В статье исследуется проблема развития системы подготовки будущих преподавателей высших школ и рассматривается вопрос формирования их педагогического сознания. Особое внимание уделяется характеристике этапов формирования, становления и развития педагогического сознания будущих преподавателей высших школ. На материале изучения философской, психологической и педагогической литературы проанализированы и обобщены понятия «сознание» и «педагогическое сознание», а также выяснены этапы становления педагогического сознания преподавателей высших школ.

Ключевые слова: сознание, педагогическое сознание, система подготовки, будущие преподаватели высших школ, формирования педагогического сознания, этапы становления педагогического сознания.

The problem of development of training future high school teachers is reviewed and the question of formation of pedagogical consciousness pedagogical consciousness is considered in this article. The characteristics of the stages of formation, becoming and development of pedagogical consciousness of future high school teachers are paid special attention. The terms of "consciousness" and "pedagogical consciousness" have been analyzed and generalized as well as the stages of becoming pedagogical consciousness of high school teachers have been found out on the base of studying philosophical, psychological and pedagogical literature. It was found that the stages of pedagogical consciousness becoming are inextricably linked to the phases of professional holistic process of identity becoming. This phenomenon has a very complex structure and is not forming shortly, and it is a long educational process.

Key words: consciousness, pedagogical consciousness, system of training, future high school teachers, formation of pedagogical consciousness, stages of becoming pedagogical consciousness.

Педагогічна свідомість є умовою педагогізації суспільства, бо педагогічна свідомість – це така форма суспільної свідомості, яка формується у сучасних умовах. Отже проблема формування ж педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл набуває сьогодні великого значення, бо педагогічна свідомість викладачів вищої школи є не що інше як один з могутніх факторів, які впливають на перспективи розвитку всієї освіти [12].

Актуальність формування педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл полягає у тому, щоб надати допомогу останнім в життєвому самовизначенні, самостійності, розвивати в них творчий потенціал, прищеплювати духовні та моральні цінності людства.

Проблеми педагогічної свідомості сучасних викладачів та її зміни у зв'язку з проблемою удосконалення педагогічної підготовки майбутніх викладачів досліджували: О. Абдуліна, В. Адольф, В. Журавльов, І. Огородніков, В. Сластьонін та інші.

Процес формування педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл привертав увагу таких дослідників, як: В. Бабаскін, Г. Баубекова, Т. Боровкіна, А. Бусигіна, А. Деркач, В. Ісаєв, О. Корінкова, Н. Костіна, М. Ситникова, О. Цокур, З. Єсарева.

Шляхи формування педагогічної свідомості у майбутніх викладачів розглядали: Г. Акопов, Д. Ронзін, О. Тихомирова.

В дослідженні освітянських проблем, з'ясуванні та вирішенні педагогічних питань, питань формування

педагогічної свідомості, саме освіта може і повинна відіграти значну роль. Тому в сучасних умовах для вирішення болючих освітніх проблем сьогодні великого значення набуває розвиток системи підготовки майбутніх викладачів вищих шкіл і формування їх педагогічної свідомості.

В даній статті «Етапи становлення педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл», необхідно, перш за все, розглянути та з'ясувати саме поняття «свідомість» та «педагогічна свідомість», аби зрозуміти та вирішити ті проблеми, які підіймаються як у сучасній вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній науці. Розглядаючи проблему педагогічної свідомості як категорію педагогічної науки, слід звернути увагу на те, що вона дуже тісно пов'язана з визначенням свідомості взагалі як поняття філософії. Саме філософські аспекти вивчення свідомості дають можливість виявити структурні компоненти свідомості, її сутнісні характеристики, які мають свій суттєвий відбиток у змісті та структурі педагогічної свідомості. Як свідчить аналіз праць багатьох вчених-дослідників, дослідження будь-якої свідомості, у тому числі і педагогічної свідомості, неможливе без визначення самого поняття свідомості взагалі.

При опрацюванні наукових робіт видатних вчених було розглянуто безліч трактовок та суджень щодо понять «свідомість» та «педагогічна свідомість». Сучасні філософи, психологи, соціологи у поняття «свідомість» вкладають розуміння вищого рівня психічного розвитку людини. А. Спіркін у своїй дослідницькій роботі «Свідомість та самосвідомість» вказує на те, що «свідомість – вища, властива тільки людині і пов'язана з мовою функція мозку, яка полягає в узагальненому оціночному і цілеспрямованому відо-

браженні, конструктивно-творчому перетворенні дійсності, в попередній уявній побудові дії, передбаченні її результатів, у розумному регулюванні і самоконтролі людини» [9, с. 83]. Автор також зазначає, що «формування свідомості передбачає вироблення людиною здатності ставити цілі – як найближчі, так і віддалені, вміння контролювати свої почуття, думки, вчинки, давати оцінку своїм діям, передбачати наслідки своїх вчинків, здійснювати самовиховання волі, характеру, особи в цілому». [9, с.79]

За визначенням С. Рубінштейна, «свідомість – це специфічний спосіб відображення дійсності, відображення буття», тобто свідомість треба розуміти як усвідомлене буття. [7, с. 328]. Такої ж думки у своїй праці дотримується і Д. Узнадзе, який зазначає: «... якщо поведінка тварини визначається лише впливом актуальної реальності, то людина не завжди підкоряється безпосередньо цій реальності; у більшій мірі вона реагує на її явища лише після того, як вона змінила їх у своїй свідомості, лише після того, як вона усвідомила їх» [10, с. 245].

Свідомість неможлива без прояву емоцій. Психологи доводять, що свідомість має дуже тісний зв'язок з психікою. Але все-таки свідомість і психіка – це різні речі. Свідомість притаманна тільки людині. Не можна також ідентифікувати розум людини та її свідомість, бо розум виконує функцію збирача будь-якої інформації, а свідомість людини вирішує, як цю інформацію використати, як людині діяти у тій чи іншій ситуації.

Розглядаючи структурний аспект професійної свідомості викладача, треба зазначити, що вона є проявом педагогічної свідомості і особистості викладача в педагогічній діяльності. Професійно-педагогічна свідомість

містить в собі сукупність професійних знань та педагогічних ідей, які консоліднуються в педагогічній діяльності викладача. «Володіння знаннями, - стверджує В. Маралов, - становить той багаж професіонала, який багато в чому визначає рівень компетентності, без них всі розмови про досконалість діяльності та самореалізації позбавлені сенсу» [4, с. 156].

На думку дослідників Дніпрова С.А., Попова С.І., Нечаєва М.М., Пазухіної С.В., щодо цілісності процесу становлення педагогічної свідомості, можна виділити три основних етапи. Перший етап – довузівський – якому характерна буденна форма розвитку педагогічної свідомості. Другий етап – вузівський – в процесі якого з'являються особливі форми навчально-професійної – та педагогічної свідомості, які направлені на засвоєння змісту навчально-професійної діяльності. На третьому – післявузівському етапі – допустимі два варіанти подальшого розвитку педагогічної свідомості, стабілізація та подальший прогресивний розвиток її. Згадані етапи становлення педагогічної свідомості нерозривно поєднані з етапами цілісного процесу професійного становлення особистості, які також розглядалися і Е.Ф. Зеєром [3]. Він наголошував на тому, що

- довузівський етап розвитку педагогічної свідомості, передбачає формування професійних намірів, професійне самовизначення, свідомий вибір професії;
- вузівський етап формування педагогічної свідомості у викладачів пов'язаний з етапом професійно-педагогічної підготовки та формування професійної спрямованості, набуття досвіду для вирішення типових професійно-педагогічних задач;

- післявузівський етап – це етап стабілізації та подальшого удосконаленого розвитку педагогічної свідомості, під час якого відбувається професійно-педагогічна адаптація викладача.

На кожному з відповідних етапів становлення педагогічної свідомості, за твердженням Е.Е. Зеєра, свідомість проходить через цілий ряд рівнів:

- на першому довузівському етапі – це рівень буденної педагогічної свідомості;
- на другому вузівському відбувається формування предметного, теоретичного та практичного рівнів педагогічної свідомості студентів;
- на післявузівському етапі свідомість майбутніх викладачів проходить через рівень індивідуалізації та рівень майстерності.

Як бачимо, на кожному з рівнів формується набір професійних характеристик, необхідних для рішення професійно-педагогічних задач.

Дослідивши та узагальнивши роботи, щодо етапів та рівнів розвитку педагогічної свідомості, процес розвитку педагогічної свідомості має такий вигляд.

Перший рівень – рівень буденної педагогічної свідомості відрізняється стихійністю формування свідомості. Даний рівень характеризується стихійним становленням буденної форми педагогічної свідомості. Саме у буденній педагогічній свідомості у якості основного джерела пізнання використовується загалом інтуїція та аналіз буденного досвіду. Суб'єктові на даному рівні, властиве спростовування наукових психолого-педагогічних знань, а притаманна думка, що всі проблеми можна вирішити на підставі здорового глузду та педагогічного досвіду. Але, як стверджує С.А. Дніпров [2], буденна педагогічна свідомість ві-

дображає тільки реальність, але творити нову педагогічну реальність може тільки науково-педагогічна свідомість, коли людина здатна до сприймання, розуміння, усвідомлення тих явищ, які відбуваються в освітньому процесі.

На вузівському етапі розвитку педагогічної свідомості відбувається процес цілеспрямованого придбання наукових професійних знань та засвоєння педагогічної діяльності. На даному етапі з'являється предметний рівень професійно-педагогічної свідомості, формуються основи педагогічного мислення, формується система ціннісних орієнтацій, мотивів. Як стверджує С.І. Попов [6], на цьому рівні починає формуватися нова, навчально-професійна форма педагогічної свідомості. Він вважає, що педагогічна свідомість за своєю структурою дуже близька до професійної свідомості. В основі навчально-професійної свідомості знаходиться особлива форма рефлексії, яка направлена на усвідомлення проблем та протиріч, які виникають в навчально-професійній діяльності майбутніх викладачів.

Наступний рівень формування педагогічної свідомості майбутніх викладачів – теоретичний. Він пов'язаний з формуванням внутрішнього плану дій у формах та методах професійного мислення та діяльності. Межа цього рівня розвитку, на думку Нечаєва М.М.[5], потенційна здатність студентів до виконання професійно-педагогічної діяльності.

Найбільш значущим рівнем становлення професійно-педагогічної свідомості майбутніх викладачів є практичний рівень. Тут відбувається перехід до якісного нового етапу оволодіння діяльністю, професійного самовдосконалення, а також формування свідомості зрілої особистості спеціаліста.

Існуючий на післявузівському етапі розвитку професійно-педагогічної свідомості рівень індивідуалізації характеризується «згортанням» отриманих знань та методів та, відповідно, укрупненням комплексу професійних характеристик, встановленням між ними системних зв'язків, що забезпечує можливість вироблення кожним викладачем індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Рівень майстерності, на думку Нечаєва М.М., визначає вищу ступінь професіоналізму викладача, який володіє мистецтвом організації, управління та наукового аналізу. На цьому рівні формується система внутрішніх принципів викладача, його творчості і особистісна професійна культура.

Загальновідомий той факт, що з уведенням ступеневої вищої освіти саме магістратура є найбільш масовою формою підготовки викладачів вищих шкіл. За чинним законом України «Про вищу освіту», магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень педагогічного працівника, який оволодів поглибленими фундаментальними психолого-педагогічними і фаховими знаннями інноваційного характеру; набув досвіду застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних педагогічних і науково-дослідних знань у галузі середньої і вищої освіти [1].

У перекладі з латини «магістр» (magister) – це вчитель, голова, керівник. Це первинне значення доводить, на наш погляд, влучність вибору терміну, що підкреслює елективність, високу ступінь індивідуалізації магістерської підготовки.

Вчені А. Дмитрієв, З. Єсарева, І. Кон, Ю. Кулюткіна, В. Лісовський, В. Сластьонін, В. Якунін досліджували особистість магістра з соціально-психологічної та психолого-педагогічної

позиції. За їх твердженнями, магістерський період навчання є найбільш активним у розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення та стабілізації характеру, перетворення мотивації та системи ціннісних орієнтацій, формування спеціальних здібностей. Вік магістра – це період формування його педагогічної свідомості як майбутнього викладача вищої школи.

В. Сенашенко, Л. Казарин, В. Кузнецова, Н. Сенаторова вважають, що на шляху становлення викладача вищої школи існує декілька етапів вищої освіти. [8].

1. Етап вищої професійної освіти. Процес пристосування особистості до всесвітнього процесу вищого навчального закладу, активного засвоєння норм, цінностей, особливостей педагогічної професії, придбання вмінь та навичок майбутньої педагогічної діяльності.

2. Етап магістратури. Структура та зміст магістерської підготовки можуть слугувати гарним фундаментом підготовки викладачів вищої школи в рамках магістратури. На сучасному етапі розвитку магістратури в системі багаторівневої освіти здійснюються пошуки національної моделі освіти, яка б дозволила Україні увійти в єдиний міжнародний освітній простір, зберігши вітчизняні традиції.

3. Етап аспірантури. Аспірантура покликана вирішувати завдання викладачів вищої школи на основі науково-предметної, психолого-педагогічної та культурно-просвітницької

підготовки. Не можна не погодитись з думкою вищезгаданих авторів з тим, що аспірантами стають лише ті, хто виявив навички творчої праці, має здібність до самоосвіти та схильність до науково-дослідницької роботи.

4. Післявузівський етап. Головним завданням даного етапу є покращення практичної та теоретичної підготовки випускників вищих навчальних закладів, підвищення професійного рівня та ступеня їх готовності до самостійної педагогічної діяльності.

5. Перші кроки самостійної діяльності викладача вищої школи. «Молодий спеціаліст, вступаючи в педагогічну діяльність, потрапляє в нове для нього соціальне та професійне середовище, у нові режими розумових навантажень, в нову сферу відносин та взаємодій, викладач-початківець змушений мобілізувати волю, енергію, фізичну силу, стримувати емоції. При цьому сформуються нові схильності, переконання, знання, уміння, навички та звички адекватної поведінки» [11, с. 272].

Аналіз філософської, психолого-педагогічної та соціологічної літератури дає нам можливість стверджувати про значний інтерес вчених-дослідників до проблем свідомості та педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищої школи. Питання етапів становлення педагогічної свідомості майбутніх викладачів вищих шкіл у котрий раз доводить, що даний феномен має дуже складну структуру і формується не короткочасно, це тривалий педагогічний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Викладач вищої школи: Психолого-педагогічні основи підготовки* / Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І.; за заг. ред. Академіка О.Г. Мороза – К.: НПУ, 2006. – 208с.

2. Днепров С.А. Генезис научного педагогического сознания: автореф. дис. ... док. пед. наук / Урал. гос. пед. ун-т.- Екатеринбург, 2000
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003, 329с.
4. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. "заведений М.: Издательский центр «Академия», 2004.-256 с.
5. Нечаев Н.Н. Профессиональное сознание как предмет психолого-педагогического исследования в высшей школе / Н.Н. Нечаев, Г.И. Резницкая // Психологические проблемы формирования специалистов в вузе Саранск: МГУ, 1989.-С. 14-15.
6. Попов С.И. Психологические особенности становления профессионального самосознания субъекта труда на этапе вузовского обучения: Автореф. дис. ... канд. психол. наук Калуга, 2000. 24 с.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. – М.: АПН СССР, 1957. – 328 с.
8. Сенашенко В., Казарин Л., Кузнецова В., Сенаторова Н. О подготовке педагогических кадров в магистратуре // Высшее образование в России. – 1996. - № 3. – с. 25-33.
9. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. М.: Политиздат, 1972.
10. Узнадзе Д.Н. Установка у человека/ Хрестоматия по психологии личности; под ред. Д.Я Райгородского. – т.2. – Самара, 1999. – с. 245-298, с.245
11. Фролов А.Г., Хомочкина С.А., Матушанский Г.У. Адаптация преподавателя к профессионально-педагогической деятельности в высшей школе // Education Technology § Society 9 (2) 2006.
12. Юдина Е.Г. Профессиональное сознание педагога: опыт постановки проблемы в современном образовании / Е.Г. Юдина // Психологическая наука и образование. – 2001. - №1. – С.88-100.